

**Holokaust na Slovensku 8. Ústredňa Židov (1940 - 1944). Dokumenty. Ed.
Katarína Hradská. Bratislava : Dokumentačné stredisko holokaustu;
Zvolen : Klemo, 2008. ISBN 978-80-89304-06-6, 451 strán.**

Marek Danko, danko@saske.sk

Edícia dokumentov k holokaustu počas existencie Slovenského štátu je vydávaná od roku 2001. V jednotlivých publikáciách priniesli autori pohľad na uvedenú problematiku z viacerých aspektov. Zväzok č. 8 sa viaže k činnosti Ústredne Židov (ÚŽ) a jej zložiek. Je rozdelený na 2 časti, prvú z nich tvorí úvodná štúdia (37 strán), v druhej sú uverejnené dokumenty v pôvodnom znení, čím sa zachovala ich autenticita. Poznámkový aparát v úvode neslúži len ako doplnok, pomocou neho čitatelia získajú presné informácie, ktoré pramene sa viažu k príslušnej pasáži. V dokumentačnej časti má vysvetľujúcu funkciu podľa zavedenej schémy historických prác.

V úvodnej štúdii sa editorka zamerala na významné okruhy materiálov. Ide o príčiny vzniku, činnosť, štruktúru, personálne zloženie ÚŽ, deportácie a dislokácie Židov s ňou spojené, založenie Pracovnej skupiny, atď. Dokumenty, ktoré nepatria do uvedených bodov, názorne ilustrujú problémy ich každodenného života. Vznik Ústredne Židov 26. 9. 1940 bol odôvodnený zlúčením židovských rád (bývalých obcí) a ich majetku do jednotnej organizácie. Podliehala Ústrednému hospodárskemu úradu, čím sa vysvetľuje existencia nielen kladných, ale i záporných javov v jej chode. Na čele ÚŽ stál starosta, personál tvorili úradníci, na ktorých sa nevzťahovali protižidovské zákony. Bola rozdelená na 9 odborov (v rámci nich oddelenia), výnimočné postavenie mali predovšetkým Oddelenie pre zvláštne úkony, a neskôr i Pracovná skupina. Prvý zmieneny útvar fungoval oficiálne a mal na starosti vystaňovanie Židov, druhý z nich bol ilegálnou skupinou z radov zamestnancov, organizujúcich záchranné akcie (patrili do nej i viaceré významné osobnosti). Po odvolaní prvého starostu ÚŽ Heinricha Schwarza a vymenovaní Arpáda Sebestyénya v roku 1941 sa začali uskutočňovať tzv. dislokácie (uvolnenie židovských bytov a domov v prospech „árijcov“), o rok neskôr i deportácie. Jednou z akcií sledujúcej vyhnutie sa transportom bolo zakladanie pracovných táborov a stredísk, ktoré spravovala Ústredná kancelária židovských pracovných táborov na Slovensku (sformovaná z bývalého stavebného oddelenia ÚŽ). Hradská poukazuje na zmenu kurzu v decembri 1943, kedy do funkcie starostu nastúpil Oskar Neumann. S kolísavými úspechmi sa snažil o očistenie mena organizácie v očiach verejnosti. Na konci septembra 1944 Ústredňa Židov fakticky neexistovala a v októbri boli v nemeckej réžii nakrátko obnovené transporty. Dokumentačná časť sa opiera hlavne o výskum v slovenských, českých a izraelských archívoch. Editorke sa podarilo zozbierať 188 pôvodných prameňov s rôznym obsahom. Niektoré z nich boli skrátene, no väčšina je v plnom znení. Ide o žiadosti a návrhy ohľadom zlepšenia životných podmienok židovských obyvateľov (najpočetnejšie), značnú časť tvoria tiež obežníky, hlásenia o transportoch, pracovných táboroch, atď. V neskorších spisoch je badateľná snaha o pomoc Židom v núdzi. Do kategórie skrátenejších dokumentov patria správy o činnosti za jednotlivé mesiace, hlavne od septembra do decembra 1941 a od júla 1942 do júna 1944, a zápisnice zo zasadaní predstavenstva. Osobitná zmienka patrí úradnej a súkromnej korešpondencii, v prvom prípade išlo o žiadosti funkcionárov ÚŽ, v druhom väčšinou o osobné listy Gizy Fleischmannovej (predstaviteľky Pracovnej skupiny), ktorá sa vo veľkej miere zasadzovala o zastavenie deportácií.

Hradská dospela k názoru, že Ústredňa Židov fungovala ako nástroj štátu. Do životných pomerov a protižidovskej politiky v podstate nemohla zasahovať. Na druhej strane sa však angažovala v súvislosti s pomocnými akciami. Na doplnenie textu slúži 9 príloh, ide najmä o zoznamy pracovníkov ÚŽ a jej pobočiek, zoznam transportov s miestom určenia v roku 1942 a období 1944-1945 (smerujúcich zo

Serede). Namiesto resumé je preložený úvod a názvy dokumentov do angličtiny. Záver tvoria informácie o použitých dokumentoch, literatúre, periodikách a menný register. Kniha poslúži hlavne historikom, ktorí z nej môžu čerpať informácie k viacerým problematikám (činnosť ÚŽ, Oddelenia pre zvláštne úkony a Pracovnej skupiny, dislokácie, deportácie, pracovné tábory, atď.). Ponúka ucelený pohľad na jednu z mnohých tém holokaustu v období 1940 - 1944.